

KEMSEI ISTVÁN

FOLYÓ, SZIGET, FALU

Részletek a Róka a fűzfán. Esszék című – megjelenés előtt álló – könyvből

Van a megszokásban valami varázserő, kikerülhetetlen vonzás. Valami a folytonosan benne lebegő, de igazán sohasem teljesen kitárulkozó titokból. A megszokást azért választjuk ki magunknak néhány esztendővel életünknek közepe táján túl, a kívülről ránk erőltetett izgalmak helyett, mert megszeretjük ezeket a tapintatosan közelítő, félig-meddig ismerősen ránk köszönő aprócska titkokat. Ugyanakkor óhatatlanul szembeállítjuk őket az állandóan támadásban lévő, az idegenből érkező, rengeteg ismeretlennel. Ezekről az ismeretlenekről azonnal kiderül, hogy teljesen mások: ők a nem oda való, nem a mi életünkhöz, élettempónkhoz, életfilozófiánkhoz kötődők. Szépek ugyan, csábítóak, de nem okozhatnak még meglepetést sem, csak váratlant, sőt, talán még azt sem, hiszen minden pillanatban elvárható tőlük valami, addigi valónkat kibillentően új, ami csak annyiban rokona a titoknak, hogy még ugyanúgy nem tudunk róla.

A titok létezésének, menetrendszerű, lassú, ráérős önfelfedésének megszokása más. Az éppen felfedett titok mögött rendszerint ott van, mint egy tojásban, egy mélyben lappangó, következő bájos közlendő, amelyik türelmesen vár a sorára. A titkot úgy szokja meg az ember, hogy mindvégig tudja, nem járhat a végére. De fölösleges is lenne. A folytonosan maceráló újdonság viszont megszokhatatlan, mert nincs benne semmi otthonos. Idegesítő is, indokolatlanul agresszív is, mint egy házsártos, örökké kötődő partner. A megszokásba viszont úgy ül be az ember, mint egy kedves, piros tetejű túrakajakba, amelynek minden porcikáját ismeri, tudja vízre állásának természetét, merülését, kormányozhatóságát, hullám- és sodrástűrő képességét, a legapróbb szeszélyeit. S oda van készítve, ahová kell, a sodrással szemben, orral a partra kihúzva.

A tavaszi első vízre szállás, a megszokás rituális megismétlése mindig titok. Az egymást régóta érintett, igaz szerelmesek titka. És áprilisé, ezé a folytonos erekzív állapotban létező kamaszhónapé. Az otthonosság új kísérlete és tapasztalása. Mit tartott meg vajon az emlékezet abból a sokszor fájdalmasan félbehagyott tavalyi érintésből, mennyire emlékszünk mindketten a folyóra, a hajó és én? Együtt és külön-külön? Mert a hajó is felejtethet, hiszen mégsem annyira rideg anyag, amilyennek általában mondják. Lelke van, érzékenységét nem szabad megsérteni.

A folyó a városnak valamiféle csatorna, közlekedő közeg, a legjobb esetben rápillantó látvány. Idégenforgalmi „kilátás”. Folydogáló, ihatatlanul mocskos, élettelen massa, amelyen feltétlenül közlekednie kell valaminek, ami száguld, vagy pöfög, s el kell keverni benne némi bűzös szennyáradatot, egyébként korántsem célszerű a létezése. A folyó valójában ott kezdődik, ahol elhagyjuk a várost, a zajt, a nyüzsgést, a ténfergő embereket a parton, napozókat, horgászokat, egymásba bújó szerelmeseket, a föl-le értelmetlenül rohángáló, benzintankjukat öncélúan ürítő, magamutogató motorcsónakokat. Az utolsó stéget, az utolsó hajóállomást, és áttevünk a szigetoldalra. Ahol már csak a part van és a magányos ember a vízben, a vízzel kettesben, illetve a hajóval – őt már csak ki ne hagyjuk! – együtt: hár-

masban. Ilyenkor letehetjük a lapátot, és rágyújthatunk az első limányban.

A legfontosabb: nem kell sietni. A végsőig megfeszített izmok, a homlokról kitartóan csurgó verejték sportpályára való. Nem lehet az erőfeszítés közben kilátni semmire, ami valójában fontos lehet. Az igazi hajó lassan halad, a szemrevételezés sebességével. Van mit szemrevételezni, hiszen a tél és a kora tavasz a legnagyobb változtató. A halál évszaka a természetben éppúgy elvégzi a maga feladatát, mint az emberek között. Ebben sincs különbség. Öreg fák, középkorú fák, fiatal fák hálnak egyetlen évszak alatt. Pedig hát a fák, szemben az emberrel, tudvalevően egészségesen élnek. Nem isznak, nem dohányoznak, nem kínlódnak a civilizált létformákkal. Éppen ezért ritkán tépi ki, törri ketté őket holmi kósza téli szélvihar. Ha mégis, ahhoz nagyon öreg, belül teljesen szétkorhadt fűznek kell lenni. A halálra igazán kész fák előbb zöldellni kezdenek, megtelítik magukat még az utolsó nedvességgel, akkor kitör rajtuk a rég titkolt, halálos betegség, s azután zuhannak bele a vízbe. Ott lebegnek, ágaikon a kis sarjadzott levelekkel a tavaszi árban, majd csendesen, lassan kiforogva a sodrásba, elindulnak az áradó vízzel. Valahová. Senki sem tudja, hová. Ha igaz lenne, hogy a folyó előbb-utóbb kivetíti őket valamilyen fatemetőben, azaz lelassult, majd megálló vízben, akkor a tavaszi partok zsúfolásig tele lennének ezekkel a zöldellő fahalottakkal. Am egy fatemetőben mindig csak meghatározott mennyiségű fa ringatózik a hullámokon, s azok nagy százaléka is „öreg” halott: az évek hosszú során simára csupasztott kérgű, megvénült csontváz-darab, tűzre érett, az első látásra felismerhetetlen eredetű valami. Fűz volt-e? Nyár? Éger? Juhar? Vagy más, vízparti létező? Ki tudja? A „fiatalok” évekre eltűnnek a kereső szem elől. Bizonyára valami misztikus tér felé igyekeznek, amikor a sodrásban, rajtuk az elmaradhatatlan sűrlyutasokkal lefelé ringatóznak.

Part és mart. Megszoktuk már, hogy bármilyen víznek, ott, ahol a szárazfölddel érintkezik, partja van. A „mart” szó jószérivel kiveszett korcsosodó nyelvünkéből. Pedig egyszerű szó, a „mar” ige befejezett melléknévi igenévi alakja. Azt a területet jelöli, amelyet a kanyarodó víz magának kimart a talajból a külső kanyar-ívben. De az ember a vízzel való érintkezéskor amúgy is csak a partot fordítja a maga hasznára, amelyen komótosan le lehet sétálni a vízig, a hajóig, amelyen ki lehet kötni. A martról nem lehet lemenni a vízre, mert ott meredeken, magasról szakad le a „part”, a mart alatti iszaposban nem érdemes kikötni, hacsak nem áradáskor, amikor már a mart tetejéig ér a víz.

Vannak aztán szelídebb martok is, majdnem partok, amelyekkel aztán különös, a kanyarulatú szabályoknak fittyet hányó játékot játszik a folyó. Igaz, az ilyen szakaszokon alig van, vagy egyáltalán nincs is kanyarulat, csak a rövidebb-hosszabb ideig módosuló sodrási viszonyok változtatják - alakítják a partot. A kisvízi szinten, magasabb vízállás esetén, elvileg a gyorsabb folyás alatt készítt magának a folyó egy kellemes sóderost vagy homokos lidót, majd efölött, a középvízi szinten, olyan helye-

KÖZMŰVELŐDÉSI STRATÉGIA

ken, ahol hosszabban szokott időzni a víz, apró lépésnyi magas, lépcsős martocskákat. A nagyvízi szinten pedig egy utolsó magasabbat. Árvízkor innen mos ki nagyobb darabokat magának, egyre bemélyedőbb, szabályos öblöket vájva a part menti fák között. Némi földet csak a fák körül hagy meg nagy ravaszul s időlegesen, hogy a fák lehetőleg ne érezzék meg a közeledő veszélyt. Valamelyik következő áradáskor ezt a földet sodorja majd el magával, a part menti fasor egy-egy kiválasztott darabjával egyetemben. A játék ugyan nem emberléptéknyi – főként nem táborozó-léptéknyi – időn át zajlik, huszonöt-harminc év is eltelhet ezalatt, de azért nyomon követhető. S a nyomon követéshez nem szükséges Sherlock Holmes-i képesség. Csupán össze kell rakni az apró mozaikokat. Megfigyelve a vízpart adott szerkezetét, látni lehet annak múltját és jövődjét.

Azt, hogy a folyó elunta a part kimarásának játékát, legelőször vékonyka, fűnek is alig látszó fű-kezdemények látványa mutatja a sóderoson. Szépen, sorban emelik fejecskéjüket, mint a sétára induló óvodások. A tövüknél lerakódott apró iszapgöböcskék jelzik, hogy itt valami elkezdődött. A folyó, mint valami bűneit megbánó gyermek, elkezd visszaépíteni mindazt, amit elragadott. Későn, persze, mert a marttetőn a magukat végsőkig kitartó fűzeknek, nyárainak addigra már befellegzett. Korán haló éterek, fekete juharok bologatnak a helyükön, tiszteletteljes távolban állva a martos beszakadástól.

A kis fűzek rendkívül gyorsan növekedésnek indulnak. Egykét év sem kell ahhoz, hogy a víz felől átjárhatatlan sövényt alkotassanak, eltüntessék a kutakodó szem elől, miben is meszterkedik a folyó. Mőgőjük ez alatt a folyó szorgalmasan rakogatja a puha, dágványos iszapot. Mire húsz-harminc év elteltével a fűzbozótosból ritkás fasor válik, a hajdani, alacsony martnak nyoma sem marad: újra partnak lesz nevezhető. S mondani sem kell talán, az egész, már ismert folyamat kezdődik előlről, de már korántsem a mi időnkben.

A folyó nem lehetne őselem, a kezdeteknek és a születésnek eleme, ha nem lenne mindenütt jelenlévő toremállata, amelyik őt adandó alkalmakkor megszemélyesítheti. Aki akár föl is szállhat a levegőégbé a folyó helyett, aki azzal van megátkozva, hogy minden egyetemessége ellenére sem hagyhatja el a földet. Ez a lény a kacsza, közelebből a tőkés réce, az *anas platyrhynchos*, ez a kedves, az ember közelségét hamar megszokó, sőt azt nem ritkán kereső vízimadár, amelyet a vadászokon kívül senkinek sem jut eszébe bántani. Talán azért, mert létezése szinte közömbös. Tucatlény. Csak egyszerűen van. Az év jelentős részében szürkésbarnán, jelentéktelenül. Mint a fűzek. A nyárainak. A part és a mart. Mint a folyó.

Ahol kacsza van, ott folyónak is kell lennie, és ez fordítva is igaz. Mindenki tudhatja a kacsáról, hogy alaplétező: az Ősvízbe merülve ő hozta fel a Földet az Alsó Mélységből, amelyen így kialakulhatott a földi élet, az ő tojásából keletkezett az egész világmindenség, s mivel egyforma otthonossággal mozog a víz alatt, a vízen és a levegőben, ráadásul mindhárom létszférába – az Alsó, a Középső és a Felső Világba is – bejáratos. Tud a mélyben rejtőzött titokról és a magasságban szárnyaló végtelentről. Népmeséink forgó kastélya alatt pedig az ő lába a forgó világtengely.

A szerénység, a szürkéség korántsem álca nála: viselet. A kacsza dolga nem a minden áron való különbözőzés, hanem az azonosulás. Azt mondhatnánk, a folyóhoz öltözik. Mint a párja. Mint a szerelmese. Aki azóta van, mióta a folyó az idők kezdete előtt megszületett. Mindent tudnak egymásról, és éppen ezért

rendkívül tapintatosak egymáshoz. A folyó, bármilyen vadóc is tud lenni a tél elmúltával, a költés idejére hirtelen megszelídül. Amikor a kacsza lerakja tojásait, s rájuk ül, mintegy varázsütésre megáll a tavaszi áradás. Nyilvánvalóan megegyeztek valamilyen, s a folyó betartja ezt az egyezséget. Van abban valami megható gondoskodás, ahogyan a folyó vízállása minden tavasszal megállapodik. Éppen abban a magasságban, amelyik még beér a fűzbokrok alá, hogy óvó biztonságot adhasson a tojásból májusban kibúvó apró pelyheseknek, amelyek majd beépítik vizeit.

A valamirevaló úszónak, ha már mindenáron vállalni akarja a folyóátkelés kockázatait, ott kellene átúsznia a folyót, ahol a kacsák szoktak átmenni naponta többször. Nagyjából mindig ugyanazon a helyen. Szinte csak sétálva, mintha alulról valaki keze irányítaná őket. Vonul át alkonyat felé a kacsamama az éppen csak tollasodókkal, s viszi őket a túlparti fűzesbebozótosba, a garantáltan rókamentes, lakott területre a sódrás. Nem lefelé: át. Alig lesodródva s mindig célba érve. Nemcsak a folyó tudja tehát a kacsát, a kacsza is tudja, mit várhat a folyótól. A felszínen biztonságot, a mélyben – ha már végképp nincs ott semmi felhozni való világ az emberiség számára – táplálékot. S ha fölrepül, viszi magával a folyót is: látni.

Azért ember nélkül folyó igazán a folyó, amikor az este tenyere lassan ráncszeddik, s elsimítja felszínén a napi gondokat. Éjszakára felfüggeszti a folyást, felidézi a kezdetben-idő előtti: visszaváltozik őszámlássá. Olyan sima ilyenkor, hogy még a túlparti utcai lámpafény is kénytelen végigcsúszni rajta. Egészen a sziget partjaiig. A bakon álló, piros tetejű kajakig. A part laposán álló sátor oldaláig. Talán az őt megülő sötétségnek van akkora súlya, ami megállít minden fodrozódást, meglehet. Mert az Éj nagyobb úr a folyónál is, a folyó szüleinél, Uranosznál, Gaiánál is. Hogyan is kezdődik a görög mitológia? „Kezdetben volt az Éj” ...

*

Folyóparton tökéletes táborhely nincs, csak azt megközelítő. Milyen tehát a megközelítően tökéletes táborhely? Először is, a kényelmes táborozáshoz szükséges egy, a kisebb áradásoknak ellenálló, sima, lehetőleg gyepes plató a sátor és a kialakítandó tábor bútorzata (asztal, padok, tűztér, széles árnyékos élelemtároló helyek stb.) számára, ritkán megtelepült, a ruhaszáritó kötelet megtartani tudó, de nem túl magas és nem túl öreg fákkal, amelyeket még nem képes könnyedén kicsavarni a vihar, s amelyekbe nem csap a villám. Ezen kívül a táborhely legyen viszonylag szélvédett helyen is. A megközelítően tökéletes táborhely fontos jellemzője még a lankás, sóderos vagy homokos, napsütötte lejáró a vízhez, amelynek oldalában a Táborozó vízi járművét – kajakját, kenuját, kílbotját – bakra téve is tárolhatja. Mindezeket túl a megközelítően tökéletes táborhely egyik legfőbb kritériuma a viszonylagos megközelíthetlenség, elzártság, hogy lakott településtől és annak zajos mozgásától lehetőleg távol legyen, hogy hívatlan illetéktelenek ne tudjanak átjárogatni rajta – de ne olyan nagy távolságra, ami a bevásárlást, a falusi kocsmában ücsörgést, sör, bor, pálinka melletti napi csevegést a helybélickekkel lehetetlenné teszi. A hely legyen kényelmesen árnyas, ám a nap bizonyos szakaszaiban kelőképpen napsütötte, s ezek a tulajdonságok álljanak kellemes harmóniában egymással. Legjobb, ha a víz felőli rész déli fekvésű, a tábor háta északi.

Magyarországon azonban észak-dél irányban folynak a nagyobb, evezhető folyók – általában. Néhány kisebb folyást kivéve: a fordítva folyó Rábát, a Marcalt, illetve a Körösöket. Bár a Körösök ebből a szempontból kivételnek tekinthetők a maguk kelet-nyugati folyásirányával. Partjaikon tehát megvalósítható lenne a nagy táborhelyálmom, feltéve, ha a Körösökön egyáltalán lennének megfelelő táborhelyek, de ezek a folyók többnyire ásott medrűek lévén: nincsenek. Táborhelyünk tehát vagy keletre, vagy nyugatra nézhet csupán. Másféle lehetőségünk jóformán nincs.

Am vegyük csak két nagy folyónkat, a Dunát és a Tiszát. Ők aztán tényleg északról folynak, délnek. És egy folyónak, ugyebár, két partja van, egy jobb és egy bal. Mi egyszerre és egy időben csupán az egyik parton verhetünk tanyát. A Dunának és a Tiszának a jobb partja keletre néz, a bal nyugatra. Mindkettőnek megvannak a maga előnyei és hátrányai. Bizonyos szempontból a jobb parti táborozás a kényelmesebb, hiszen a felkelő nap már hajnalban – s főként a hidegebb, harmatos nyárvégeken – szárítja, melegíti az éjszakai párából csuromvizessre átnedvesedett sátrat, a kora hajnali hűvösségtől elgémberedett emberi vétagokat. A jobb part előnye még, hogy táborhelyünk délidőttől kezdve árnyékba kerülhet, az esetleges kánikulai hőséget nem vagyunk kénytelenek a tűző napon elviselni. Napozási szándékunkat kiélhetjük lenni, a napsütötte vízparton. Ha kivételes szerencsénk van, táborhelyünk nyugati, az árvízvédelmi töltés felőli oldalán kedves, csalános - bokros csallit is van, amely táborhelyünket megvédheti a hirtelen támadt frontbetörések széllekecséitől, valamint a váratlan látogatóktól. Folyóink jobb partja azonban táborozási nehézségeket, sőt, lehetetlenséget is tartogathat számunkra – tessék csak egy pillantást vetni a térképre! –: ugyanis valamiért szerfölött lakályosnak gondolta a történelem folyamán a folyók jobb partját az ember, és ezért zsúfolásig telepítette falvakkal, városokkal. Többek között a jobb partra épült a Dunán Esztergom, Visegrád, Buda, Paks, Mohács. Talán csak az egyetlen, a Gemenci erdő Duna-ágai miatt bal partra kényszerült Baja a kivétel. A Tiszán a jobbról befolyó Körös miatt az egyetlen bal parti város Csongrád. Ezekben a településeken belül aztán táborozónak helye nincs.

Többnyire kényszerűségből, a Táborozónak táborveréshez megmarad a bal part, a településsel szemben, mert hogyha már a helyzet és az állandóan zajos hely nem is a legideálisabb, legalább bevásárolni és vízért ne kelljen messzire kutyagolni.

A bal part első és legnagyobb hátránya, hogy nem kap reggeli napot a tábor, s mire a hajnali harmat fölszárad, és levethetjük magunkról a melegebb öltözéket, jócskán benne járhatunk a délelőttben, miközben irigyen szemlélhetjük a túlparti, egy szál fürdőruhára, vagy arra se vetkőzött napozókat. Így cselekszik sokszor a Táborozó és élete párja is: a túlsó parton fekvő, s a hegyek miatt szélvédett L-be áttekintve nézhetik a langyos Dunában lubickolókat, miközben nekik melegítőbe öltözve is össze-összekoccannak a fogaik. Mire aztán úgy délidő tájt rábukkan táborunkra a napfény, már meleg van, s épp az árnyék becsülete nő meg, ám éppen abból alig marad valami. Az egyre alacsonyabbra, egészen a lombzat alá ereszkedő délutáni napfény átsüti az egész tábor. A bal part második hátránya a szél, amely hazánkban általában északnyugatról fúj, bizonyos időközönként sátoremelgető, cövek húzóerővel, ilyenkor röpteti a tűztérből a parazsat, hűti a tűztér fölött harangozva lengedező bogrács oldalát, amelyben ez alatt kókadtan darvadozik a megfővére váró

babgulyás, vagy más, tábori fogyasztásra kitalált mennyi eledel. A harmadik hátránya ennek a táborhelynek a frontos szélviharral együtt érkező felhőszakadás, amelynek gépfegyver ropogású esőcseppei majdhogy nem lyukat ütnek a legellenállóbb sátorponyván is. Ezek-re következik aztán a meteorológiai jelentésekből jól ismert, több napos „az északnyugati szél helyenként megerősödik, sőt viharossá fokozódik” áldása, kemény próbatétele, amely alatt a fogvacogató időben lehetetlenné válik a rendszeres, alapos tisztálkodás a Dunában, a cicamosdásra kárhóztatott Táborozó pedig vakarózhat a jó idő megérkezéig. Folyóparton letáborozni tehát mindig megalkuvás.

*

Ha egy falut igazán meg akarsz ismerni, először ne a kocsmába menj, menj a temetőbe. A vízpartról elindulva mindkettő helyét pontosan meghatározhatod. A kocsmá helyét a templomtorony jelöli, s azt is tudhatod, hogy bizonyosan ott található a vegyesbolt is. A temető helyét a faluszéli magaslat mutatja. Ne kérdezd, miért fekszenek magaslaton azok, akiknek a mélyben kellene lenniük. Hát persze: nagy szegény lenne, ha őket vinné el a víz. Az élők azért mégiscsak mozgékonyabbak. Ők elmenekülhetnek és visszaköltözhetnek. Holtjaik nem. Arrafelé menj. Barátkozz a halottakkal. Jelenlétük a *jelenvalólét* maga – a heideggeri fogalmak szerint is. Akik itt, fenn nyugszanak, a Duna által emelt két hordalékdombon (vajon mikor emelhette az űs Duna ezeket a hatalmas, mindenféle rekordárvizet is elviselni képes, homokos magaslatokat? Az agonizáló jégkorszak hatalmas hordalékviizei hordhatták össze vajon? Ezek lettek volna ennek a szigetnek az első szigetei? Innen nőtt volna ki az egész nagy sziget?), az egyikén katolikusként, a másikon reformátusként, akik szellemalakjukban ma is ott járnak-kelekednek a falu utcáin. A temető és a felőle áramló Idő összeköti őket az élőkkel. Utódaikban visszaköszönnék. Több száz évre visszaeredeztethető nevük van. Köztük olyan családok nevét olvashatni, akik máig meghatározzák a falu életét. A református temetőben mintha csupa Becsei és Szalai nyugodna, a falu túlvégén elhelyezkedő katolikus temető a Mócsai nevű holtak birodalma. Ha valami oknál fogva a Becsiek, Szalaiak és Mócsaiak elköltöznének a faluból, Sz. nevét le lehetne radírozni a térképről. A református temetőben szép rendbe sorakoztatták a régi, feliratos sírköveket (vajon csontok porladnak-e alattuk? Néhány régi, majdnem kétszáz éves fejkő lábánál a kései leszármazottak száraz virágot helyeztek el, ebből arra lehet következtetni, hogy talán igen), legtöbbször szövegét alig lehet kibetűzni. Az olvasható szövegek fölött azonban érdemes elmélázgatni egy kicsit: az 1868-ban elhunyt Szalai Sándor és neje, az 1885-ben meghalt Becsei Erzsébet sírkövén az alábbi szöveg olvasható: *Mohos hant, ha kérdem, ki hamvait feded, hogy őt tárt karokkal öleled. Somodi Lajos 1870-es sírkövén ez: Gyász oszlop, melyet testvéri hűség emelt, ki akit e sír mely üregbe nyelt. Van itt, persze, két gazdagabb szöveg is, az egyik: E gyász bolt fedezé Cserekye Zsuzsanna asszony hideg tetemeit, élt 67 évet boldog házasságban töltött hű férjével, id. T. Szalai Istvánnal 46 éveket. Meghalt 1890 március 5. S a szöveg alatt a naiv sírvers: Ide várlak jó hű párom, / Együtt porlódjon a porom. Hogy hova költözött nyugodni a jó hű pár, annak nem maradt nyoma. S végül egy 1874-ből való fejkő, amelynek teljes szövege versbe van szedve: E kised halomban a ki helyezettet, / ez Bán Erzsébetnek, még élt neveztetet. / Töltött ez életben 86 esziendőt, / Itt várja békével a boldog jövendő.*

KÖZMŰVELŐDÉSI STRATÉGIA

A katolikus temető régi részét benőtte az erdő. A kálváriadomb mögötti részen fás - bozótos dzsungel hízik a porladó csontokon. Itt-ott mohos, olvashatatlan feliratú sírkövek bukkanak a Táborozó elé, ahogyan kutakodva hajtogatja maga előtt az ágakat. Átvágva ezen a régi sírok helyeit minduntalan huppanóval jelző horpadásos erdőn, a Táborozó friss irtásra bukkan. Az irtással vágott ösvény iránya az új temetői rész felé vezet, a Mócsaiak felé. Úgy tűnik föl, mintha a katolikus ősök árnyai is kezdenének visszatérni az időbe.

*

A falu nyitottság. A falu egyszerre titok és rejtély. És e kettő közül bármelyik megállapítás igaz. Titok, mert önmagába zárva külön létezését követel magának, rejtély, mert a falut valójában az őt át meg átszövő léttörténetek hajszálvékony szálai irányítják. Hogy ezekről a szájakról bármit is megtudhass, a szomszéd faluba kell átmenned. A kocsmában aztán hallhatsz egyet s mást. Erről is, arról is, ám sohasem a teljes, a részletes igazságot. Mert arról, ami kényes történet, még a szomszédban is jótékonyan hallgatnak. A szomszédban, ahol tudomásod szerint zsigori és részeges népek laknak, akik még ráadásul „parasztok” is, megtudhatod például, hogy a választott faludban élő emberek zsigoriak és részegesek. Ráadásul „parasztok” is. Érdekes volt tehát megtenned azt a néhány kilométert. Bizonyosságul ugyan elhangzik egy-két név is, de viselőiket biztosan nem ismerheted. Az átházasodásokról, válásokról persze inkább szól a híradó. Hírlík tisztos családapákról, akiket elkapott a hirtelen szerelm, hogy egyik napról a másikra a szomszéd faluban találták magukat. Másik házban, másik asszonynál, más követelményeknek eleget téve. Parasztként. Gyalogolhattak a tavaszi ár után a partra az újdonsült sógorokkal, a zsenge füzesbe szemrevételezni az árvíz kidöntötte növendék fűzfákat: melyik lesz jó babkarónak.

Hamar rájöhetsz, hogy a te igazságod itt, a faluban attól függ, ki is vagy valójában. Az önmagadról kialakított bármilyen hiú vélekedés, a falun és annak értékrangsorán kívül eső társadalmi rangod nem számít. Akár el is áshatod a falu határát jelző tábla lábánál az összes névjegyedet, rangjaiddal, djfajiddal, diplomáiddal, telefonszámaiddal egyetemben. Legjobb, ha lélekben meztelenül léped át ezt a képzeletbeli határvonalat, és vársz. Minden attól függ, hogyan, és mire. Talán arra, hogy az első kutya levegye rólad a szagmintát. Hogy befogadjon, vagy elvessen ez, a falut legelső sorban képviselő és téged hitelesen tesztelő élőlény, aki bárki lehet, leginkább utcasarki korcs: nyeszlett szőrű, gazdájától többszörösen megalázott is akár. Ő tudja csak igazán, hogy jó ember vagy-e, vagy rossz ember. Aként acsarkodik vagy járul kezéd alá. Az ő közlése az első igazán közlés. Ahogy haladsz előre, minden lépésed, jobbra vagy balra nézésed, köszönésed vagy nem köszönésed egy-egy vizsga. Vagy sikerrel abszolválod, vagy nem. Legjobb, ha úgy lépkedsz, mintha erdőben járnál, ahol tudod, hogy mindenfelől figyelő szemek vesznek körül, s a csigáktól az egereken át az őzekig mindenki a te mozdulataidra kíváncsi. Hiába, hogy látszólag senki sincs az utcán. Tudnod kell, hogy mindenki kint van az utcán. Mindenki kint áll a kertkapuban, és lesi a lépteidet. A szenzorai mindenkinek ki vannak hegyezve. Fél szemük sarkából néznek, rajtad a tekintetük. A függönyök mögül lesnek, s ha nem, hát a falakon áttüremkednek.

*

A katolikus templom falában van egy sok száz éves kőtégla, a kőtégelében egy kissé elmosódott relief: kis, bumfordi, gótika kori, az Árpád-házi idők ide idéző Szent Kristóf (a művészettörténészek mást mondanak, minden művészettörténész mást mond), amint a nála kétszer nagyobb evezőjére támaszkodik. Akkor fedezte fel az egyik Mócsai – ugyan, ki más? –, amikor a templomot kívülről tatarozták. A Nagy-Duna partján épült Árpád-kori monostor egy, ki tudja, honnan, milyen körülmények között előkerült darabját építették bele 1752-ben ebbe a kicsi, provinciális barokk gyöngyszembe. A régi monostornak ma már nyoma sincs, mint ahogy a rómaiaknak, de az itt szálláshelyet tartott Kurszán fejedelem népének sem. Azt mondják a kocsmában, hogy a régi falu sem itt volt, hanem valamivel lejjebb, az árvizeknek jobban kitett részen. Amikor a falu jó-részt haláztatból élt. Ide senki sem költözött, mert a magaslat a holtak birodalma volt. A kocsmahíradó szerint, ha néhány helyen leásnánk, találnánk itt római, honfoglalás korabeli magyart, de arccal Mekka felé fordítva, ülve eltemetett törököt is. A falu alatt az egész történelem.

Valószínűleg ez a minduntalan csak átvonuló, halottait rendre itt hagyó történelem felelős azért is, hogy a falu eltér a Magyarországon megszokott településszerkezettől. Itt nem lelhető fel a templom – kocsmá – bolt egyetlen, központi térre koncentrálódó szentháromsága. Az utca felvégi, református végében van a református templom, a katolikus alvég felé esőben a katolikus. Ugyanennek az utcának alvégi részén a katolikus temető. Még a boltok is hasonlóképpen helyezkednek el: egyik a felvégen, a másik az alvégen. Az egyik fölött, utcányira tőle a református templom őrködik, a másik fölött a katolikus. Csak a falu két kocsmája néz egymással farkasszemet pogányul egy kis téren, a szünni nem akaró konkurrenciaharc közepette, nagyjából az alvéget a felvégtől elválasztó láthatatlan határvonal senkiföldjén. Mindkettőnek megvan ugyan a maga betonkemény, őslakosokból összeállt törzsközönsége, a beköltözöttek, alkoholisták és az alkalmi betérők az egymás közötti béke és harag kiszámíthatatlan törvényei szerint ide-oda vándorolnak, hol az egyikbe, hol a másikba.

A falu azonban még mindig olyan, amilyennek és amiért a világ a falut kitalálta.

*

2006. március 2-án hajnalban, röviddel 86. születésnapját követően csendesesen elaludt az Uralkodó, II. (Nagy) Hercig. Az utolsó király az emberiség történelmében, akit népe választott, s népe koronázott meg. A Szigeten, hatalmas pompával. Nézik Táborozóék a régi, színes, akkori csúcstechnikának számítót Orwo filmre készített, mára igencsak színüket veszített, elhalványult fényképeket: az uralkodó páron vállnál díszelgő ruhaszártó csipeszekkel összefogott, elöl - hátul pompázó frottír törölközők. Uszadékdeszkákból gondosan összeácsolt trónuson ülnek; fejükön aranyozott dekorációs papírból készített korona. Az uralkodó jobbában fagyökréből készített jogar, baljában országkrumpli. Körülöttük az őszi kikericses réten a magukat alattvalóknak kinevezők, szakma szerint: mérnök, orvos, bíró, nyomdász, munkás, színész, fró vegyesen. Emberek, akik maguknak a nyár rövid hónapjaira saját birodalmat játszanak. Vagy egyszerűen hosszan álmodnak egy olyan világról, ahol jó élni. Közösség, amelyet nem verbuvált és nem manipulálhatott sem idegenforgalmi hivatal, sem államhatalom. Lett is később

bajuk belőle, elegendő. Budapestről, Vácról, Szentendréről érkezett a Szigetre a táborozók többsége. Feleségek, gyerekek, unokák. Összefogva a dunai táborozás eszméje alatt. Mindenek helyén ma négyzetesen telepített, ipari nyárfaerdő. Nem a természet vette vissza azt, ami eredendően úgyis az övé volt, a természetes közösségeket nem tűrő ember állama és belügyminisztériuma vette el a maga fondorlatos módján azt, ami a táborozóké volt. A természet pedig nem tehet mást: továbbra is várhat a maga kiszabott idejére.

A koronázáskor készült fényképeken sátor, sátor mellett. Azoké, akiket egybe hozott a nagy, egyetemes mítosz, a Duna. A csend. Az esténként fellobbanó közös tűz. A csendes beszélgetések. Hol vannak már azok a sátrak?

Az Uralkodóval hosszasan halódva meghalt a régi értelemben vett táborozás is. Véglegesen, mint az öreg fűz a parton. Ami megmaradt abból is, már nem azonos a történettel.

Mert hogyan is kezdődött valamikor nagyon régen, emberöltőkkel ezelőtt? Két, egybegombolt katonai sátorlappal. Az evezős kikötött a parton, s ha nem akarta a sátor közepén álló merevítő oszlopot kidönteni szerelmeskedés közben, hát kötélen fölhúzta a sátor csúcsát egy, a sátor fölött keresztben álló faágra, úgy feszítette ki a ponyvákat. Sátoralként szénát vagy rosszabbik esetben szalmát terített a csupasz földre hőszigetelés gyanánt s arra pokrócot. És egy másik pokróccal takarózott. Hogy milyen hideg tud lenni egy nyári hajnal, azokban az időkben tanulta meg.

Mert akkor, régen, a kezdetekben evezősök lakták nyáron a partokat. Annyian voltak, hogy szinte külön háború dúlt közöttük egy-egy jobb táborhelyért. Az augusztusi főszezonban szinte lehetetlen volt szabad sóderos partot találni. „Vad” evezősök éltek világukat a „vad” kempingben. Azért voltak vadak, mert nem tartoztak semmiféle egyesülethez. A hajó, a tábori felszerelés, a táborozási akarat, a velük élő, lüktető természet: mind a sajátjuk volt. És azért voltak vadak, mert semmi kedvük sem volt fizetni a hideg vízért és az agyonmocsolt mellékhelyiségekért – nem beszélve ellopásra ítélt tárgyaikról –, már ha lettek volna egyáltalán nemcsak a Duna-, de más folyópartokon is akár ilyen kempingek. De nem voltak. Schol. Ma sincsenek. Ami volt – példának okáért a tiszafüredi –, mára a víz felől megközelíthetetlenül van téve. Mert ezekről, az alapvető szükségletekről azért az államhatalom valahogy és valamilyen célból elfelejtett gondoskodni.

„Vad” evezős vagy? „Vad” kempingelsz? Vedd tudomásul, hogy ha ez az életformát választod, tiéd az egész civilizált világ megvetése, a biztonsági szolgálatok minden gyanakvása. Okkal, hiszen nem fizetsz semmilyen szolgáltatásért. Ingyen tisztálkodsz a Dunában, szemetedet magad takarítod el. Ki tudja, ilyen primitív körülmények között miről is beszélgetsz esténként a tábor-tűz mellett, mindenféle tematikai irányítás hiányában? Hajnali horgászás közepett, amikor éppen nem eszik a hal? Gyanús figura vagy. Látens összeesküvő? Gaztettre készülő terrorista?

Hát ezért vették el 1985-ben a Szigetet a táborozóktól. Nevesítve a Vízmű mint a népegészségügy legfőbb védelmezője, névtelenségben maradván az erdőtelepítők és a mögöttük állók. Megbízottjaik aztán olyan mélyszántást végeztek a Szigeten, hogy az abból képzett félméteres buckákra embernek nem jut eszébe soha többé sátrat felverni.

Menekült, ki merre látott, mint árvíz idején a cickányok és az egerek. Ki a védelmező, embert megőrző lyukakból. Volt

olyan is, aki ebbe pusztult. Emléküket fejfák és a fényképeken fel-felbukkanó emlékezet őrzik. Ismert, sőt halhatatlannak mondható nevek is közöttük. A szelídebbek, a csendesebbek, a gazdagabbak, a konfliktuskerülőbbek, a megalkuvóbbak, öregebbek végleg abbahagyták a táborozást, más utakat-módokat kerestek és találtak a viszonylagos szabadság élvezetéhez, vagy pedig – engedve a „korkiváalomnak” – a békesség és a túlélés kedvéért behódoltak a diktátumoknak. Talán nem meglepő, de senki sem érezte a továbbiakban szebbnek ezt a hirtelen megváltoztatott világot.

A vízpartot a víztől idegenek hódították meg. Autóval. Kempingbútorzattal. Nagy gázpalackkal. Esténként televízióval, akkumulátorral működtetett villanyvilágítással. És egyszerűen megváltozott, eltorzult minden. Nem jár arra már éjszánkánként sem a nyest, sem a róka, legfeljebb a kóbor házimacskák szaglászgatnak a szerteszórt szőnyegben.

Az uralkodó pár telket vett a vízparton. Folyóinádóknak rossz helyen, a kanyarba épített sarkantyú alatti parti sávban, a galériaerdő szélén. Nem sejtették, de ez volt a vég kezdete. A birodalmát elvesztett Uralkodó egy ideig kijárt süllyőre horgászni a telek aljába. Aztán győzött a vízparti szándék fölött a part-ra lassan, vastagon lerakódó iszap és az erdőbe árvizek idején folyton besodródó tengernyi hordalék. Vissza kellett húzódnia a szárazföldre. De meddig? A lábujjhegyen lopakodó halálig.

Három öszülő fiú, három marokkal – mint a mesében – szórta az Uralkodó hamvait az imádott Dunába. Úsztak a vízen a koszorúk s a lobbanó mécsesek. A finom, szürke emberhamut egy kicsit fölkapta a lengedező szellő, csak ezután hullott alá lassan permetezve, ami két hete még az Ember volt. Gyönyörű, táborozásra incselkedő tavaszi nap ragyogott Szentendre felett.

